

Rapport

Politieke peiling Tweede Kamer

I&O-peiling Tweede Kamer
8 november 2023

Colofon

Electoraal onderzoek TK-verkiezingen 2023

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2023/195

Datum

november 2023

Auteurs

Peter Kanne
Asher van der Schelde
Maartje van de Koppel

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron (I&O Research) duidelijk wordt vermeld.



Inhoudsopgave

I&O-zetelpeiling: NSC in de lift	4
1 Opkomst en zetelpeiling Tweede Kamer	9
1.1 Volgen van de politiek	9
1.2 Opkomstverwachting	9
1.3 Zekere, onzekere en zwevende kiezers	9
1.4 Zetelpeiling: NSC naar 29 zetels, VVD 26, GL-PvdA naar 24	10
1.5 Switchgedrag sinds Tweede Kamerverkiezingen 2021	15
1.6 Welke partijen worden nog overwogen?	16
1.7 Motivaties bij stemgedrag	17
1.8 Stemhulpen	18
2 Debatten	19
2.1 Bereik van de debatten	19
2.2 RTL-debat	19
2.3 WNL-debat	26
2.4 Radio1-debat	28
3 De inhoud	30
3.1 Waar moeten de verkiezingen over gaan?	30
4 Leiders	33
4.1 Bekendheid	33
4.2 Waardering	34
5 Vertrouwen	35
5.1 Een op drie heeft vertrouwen in overheid	35
6 Onderzoeksverantwoording	36



I&O-zetelpeiling: NSC in de lift

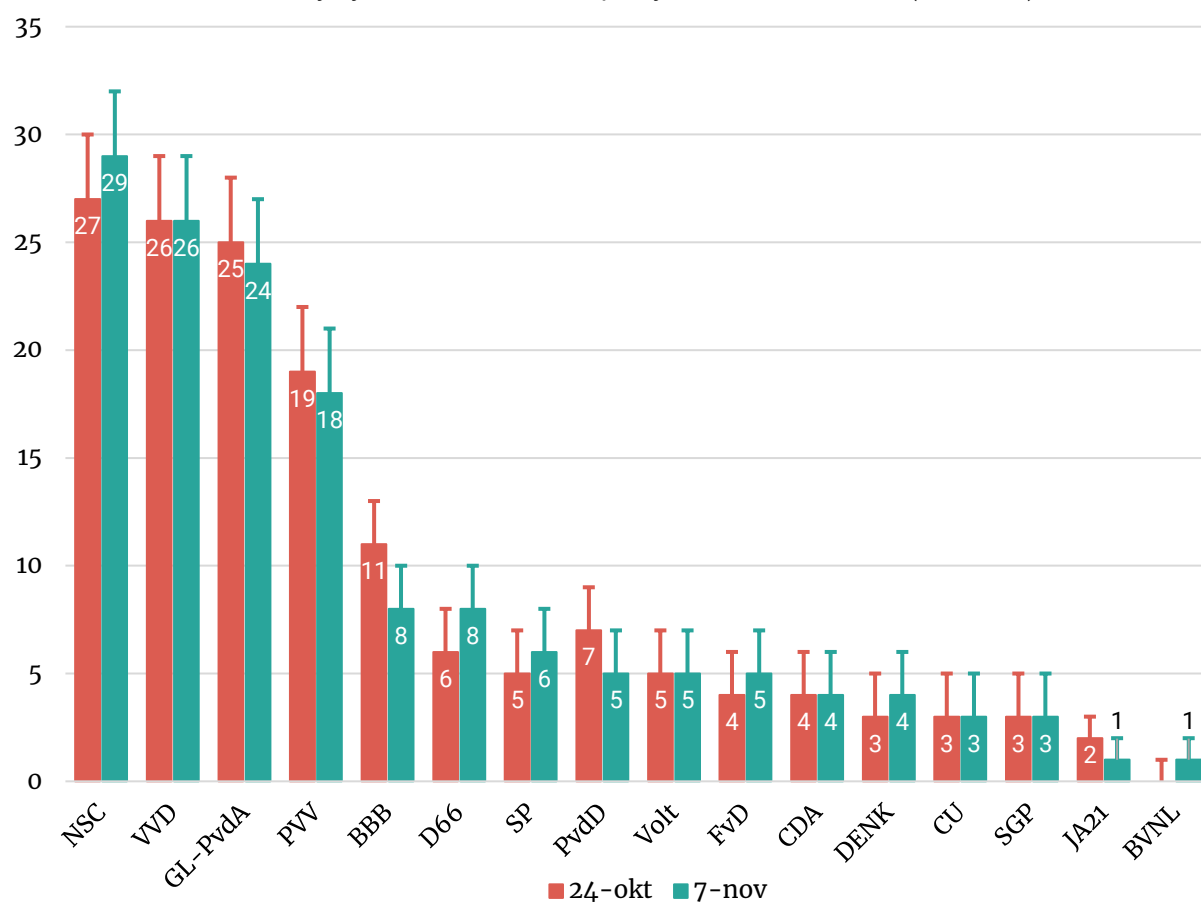
In de eerste I&O-zetelpeiling van november gaat NSC van Pieter Omtzigt van 27 naar op 29 zetels, blijft de VVD staan op 26 zetels en staat GroenLinks-PvdA op 24 zetels. PVV is stabiel (nu 18 zetels), de BBB daalt verder (nu van 11 naar 8 zetels).

Daarna volgt een peloton van kleinere partijen minder dan 10 zetels, waarbij nog opvalt dat D66 er 2 zetels bijkrijgt en naar 8 zetels klimt. BVNL en JA21 staan op één virtuele zetel. BIJ1 (0,5%) en 50Plus (0,6%) komen met deze uitslag net niet aan een zetel. (Volledige zetelpeiling: zie tabel 1.3).

Het onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met Khalid en Sophie.

Figuur 1: Zetelverdeling politieke peiling I&O Research (met marges)

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.650).

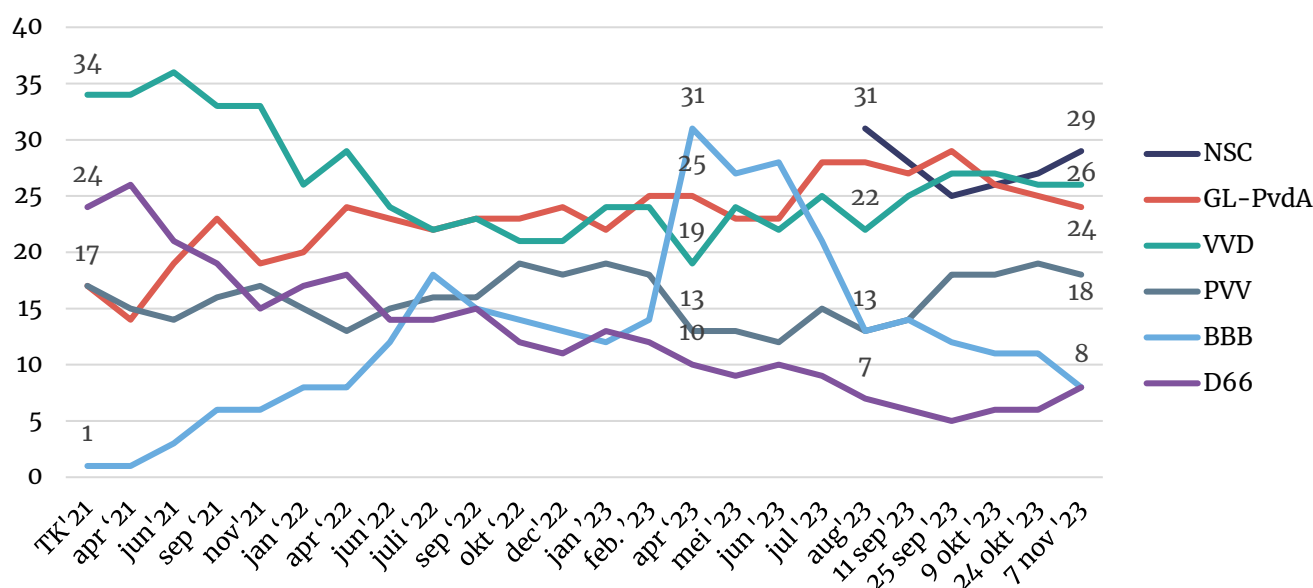


Bron: I&O Research, 8 november 2023

NSC slaat gaatje

Met uitzondering van de daling van BBB zijn de verschillen ten opzichte van 24 oktober niet significant, maar als we kijken naar de afgelopen anderhalve maand, is er toch een trend te ontwaren: NSC slaat een voorzichtig gaatje met de andere partijen, VVD is stabiel, GroenLinks-PvdA lijkt vooralsnog niet aan te kunnen haken.

Figuur 2: Zetelaantal in peilingen I&O Research van zes partijen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.650).



Bron: I&O Research, 8 november 2023

Hoe zijn deze trends te verklaren?

Voor deze ontwikkelingen zijn grofweg lijnen van verklaringen te geven:

- **Inhoud van de campagne.** De campagne gaat – in de beleving van de kiezers – vooral over wonen, immigratie, zorg en bestaanszekerheid, minder over klimaat. Pieter Omtzigt is er met zijn NSC in geslaagd goed aan te sluiten bij de standpunten van zijn achterban en de belangrijkste thema's (immigratie, bestaanszekerheid) naar zich toe te trekken. Bovendien slaagt NSC erin tot voor kort zwevende kiezers naar zich toe te trekken. Er was lange tijd onduidelijkheid over zijn programma, maar een deel van de kiezers die eerst afwachtten kiest nu voor NSC. Ook de VVD van Dilan Yesilgöz weet in beeld te blijven op de belangrijkste thema's, met name op immigratie. GroenLinks-PvdA moet het hebben van de strijd tegen klimaatverandering en de kloof tussen arm en rijk, maar slaagt er niet in dit hoog op de agenda te houden of hier dominant in te zijn.
- **Lijsttrekkers.** Pieter Omtzigt blijft breed goed gewaardeerd. Zijn waardering ligt nu op een 7, hij wordt gezien als degene die de politiek ten positieve kan veranderen en bij zowel het College Tour als het RTL debat werd hij ervaren als 'meest overtuigend'. Men vindt dat hij deskundig overkomt, iemand 'die de feiten op orde heeft'. Dilan Yesilgöz presteert eveneens naar behoren: gemiddeld krijgt ze een 6, VVD-kiezers vinden haar allemaal goed tot zeer goed, en in de debatten blijft ze overeind. Ze wordt ervaren als helder, duidelijk en realistisch. Al zijn er ook kijkers die zeggen dat ze haar antwoorden onvoldoende helder vonden en te weinig inhoudelijk. Frans Timmermans blijft steken op een 5. Hij wordt goed gewaardeerd door z'n eigen kiezers, vrij goed door kiezers van D66, PvdD en Volt, maar matig tot (zeer) slecht door kiezers ter rechterzijde. In de twee grote confrontaties met zijn opponenten komt hij niet als overtuigend naar voren. Degegen die het RTL-debat zagen zeggen vaak over Timmermans dat ze zijn plannen onrealistisch vinden, anderen vonden hem niet standvastig genoeg. Een GL-PvdA-kiezer: "Ik vind zijn ideeën heel erg goed, maar ik vond niet dat hij overtuigde en zijn uitstraling is te gesloten".

Nieuw Sociaal Contract kan nog verder doorgroeien

NSC is niet alleen virtueel de grootste partij, maar heeft ook het grootste potentieel. Ruim een derde van de kiezers (36%) neigt nu naar of overweegt NSC.

Bij GroenLinks-PvdA (26%) en VVD (23%) is dit totale potentieel duidelijk kleiner.

Wel is het zo dat VVD nog altijd relatief veel *zekere* kiezers heeft. Zes procent van het totale electoraat heeft een voorkeur voor VVD en overweegt geen andere partijen.

Opvallend is dat het totale potentieel van GroenLinks-PvdA licht stijgt ten opzichte van twee weken geleden (van 24 naar 26%), ondanks dat de partij een zetel inlevert (geen significante daling).

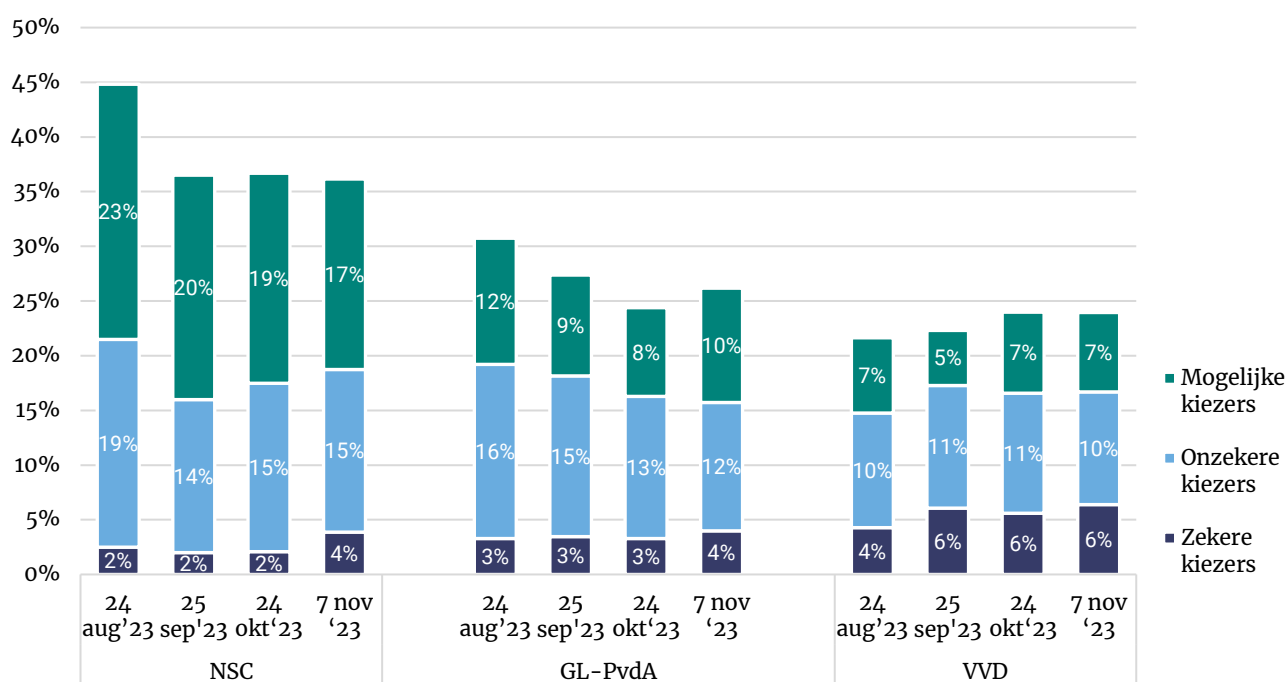
Figuur 3: Potentieel drie grootste partijen

Zekere kiezers: kiezers met deze voorkeurspartij die geen andere partij overwegen.

Onzekere kiezers: kiezers met deze voorkeurspartij die ook andere partij(en) overwegen.

Mogelijke kiezers: kiezers met andere voorkeurspartij die ook deze partij overwegen.

Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen (n=2.013).



Bron: I&O Research, 8 november 2023

Thema's: woningmarkt blijft belangrijkste thema, klimaatverandering zakt licht weg

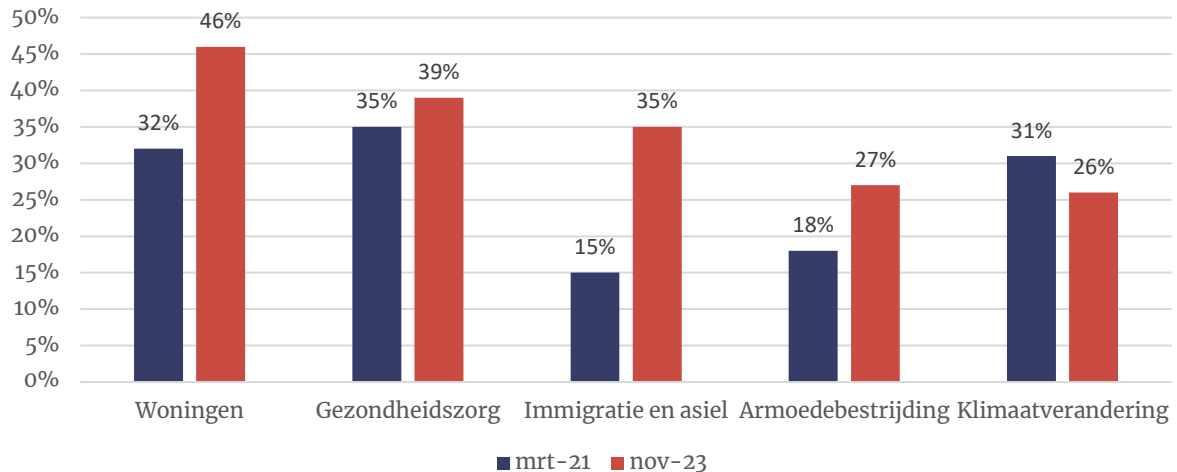
Wat betreft de belangrijkste thema's voor de aanstaande verkiezingen zien we weinig verschuivingen ten opzichte van twee weken geleden. De woningmarkt is nog steeds het belangrijkste thema (46%). Alleen de gezondheidszorg heeft sinds eind oktober wat meer prioriteit gekregen (van 34 naar 39%), hoewel het ook toen al op de tweede plek stond. Immigratie en asiel (35%), armoede (27%) en klimaat (26%) maken de top-vijf af.

In vergelijking met maart 2021 zien we wel grote verschillen. Toen bestond de top drie uit zorg, woningen en klimaatverandering, nu is dat: wonen, zorg en immigratie. Armoedebestrijding (ook wel bestaanszekerheid genoemd) is nu ongeveer even belangrijk als klimaatverandering, waarvan het belang daalde. Klimaatverandering wordt nu in absolute zin (26%) minder vaak

genoemd dan in september dit jaar (32%) en maart 2021 (31%). En relatief zakte het van een derde plek in 2021 naar een vijfde plaats op de politieke agenda van 2023.

Figuur 4: Belangrijkste onderwerpen

Waar zouden de aanstaande verkiezingen vooral over moeten gaan, vindt u? (Laten zien: vijf meest genoemde onderwerpen. Er waren maximaal 3 antwoorden mogelijk). Basis: gehele steekproef (n = 2.190)



Bron: I&O Research, 8 november 2023

Conflict tussen Israël en Palestina speelt rol voor niet westerse migranten en DENK-kiezers

Net als bij de vorige meting zien we dat het conflict in het Midden-Oosten een beperkte rol speelt in de stemkeuze van Nederlanders. Vier procent van alle kiezers geeft aan dit een grote rol speelt. Op de vraag waar de verkiezingen over moeten gaan antwoordt 4 procent de *oorlog in Israël/Palestina* (was 3 procent).

Voor 24 procent van de Nederlanders met een niet-westerse achtergrond speelt dit wel een rol (Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond: 36%; Turkse achtergrond: 31%).

Van de DENK-kiezers noemt 55 procent dit een belangrijk verkiezingsthema. Zij waarderen het pro-Palestijnse standpunt van DENK.

Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van maandagochtend 6 november tot dinsdagochtend 7 november. In totaal werkten 2.190 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. 102 respondenten met een niet-westerse achtergrond deden mee via Panelclix.

Het onderzoek werd uitgevoerd in samenwerking met Khalid & Sophie.

Rolling panel

In de politieke peilingen in aanloop naar de verkiezingen maken we gebruik van een zogeheten rolling panel. Dit houdt in dat een deel van de respondenten die deelnamen aan de vorige peiling, ook voor de nieuwe peiling wordt uitgenodigd. Op die manier kunnen we scherp meten welke kiezersstromen plaatsvinden en welke redenen kiezers hebben om van partijvoorkeur te veranderen. Aan deze peiling namen 1.100 respondenten deel die ook deelnamen aan de peiling van eind oktober.



Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=2.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.



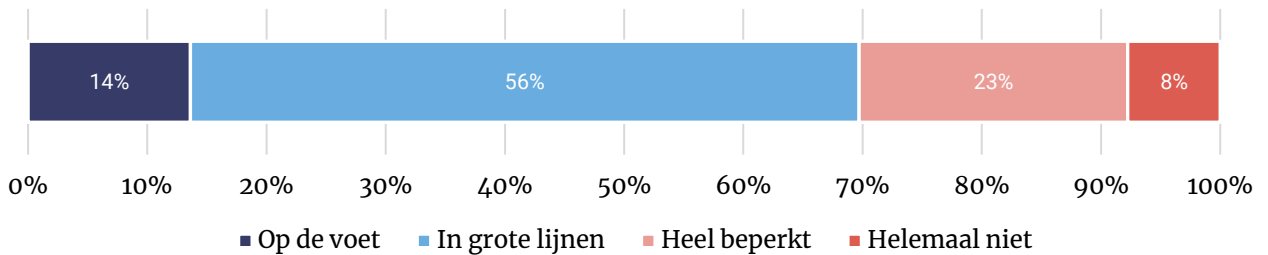
1 Opkomst en zetelpeiling Tweede Kamer

1.1 Volgen van de politiek

Zeven op tien Nederlanders volgende politiek nu in grote lijnen of op de voet. Net zoveel als verleden maand.

Figuur 1.1: In hoeverre volgt u momenteel het nieuws over politiek en de Tweede Kamerverkiezingen?

Basis: gehele steekproef (n = 2.190)



1.2 Opkomstverwachting

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 was de opkomst 79 procent. Het percentage kiezers dat zegt ‘zeker’ te gaan stemmen is doorgaans een goede indicatie van de opkomst. In de afgelopen maand is het percentage *zekere* stemmen met vijf procentpunt toegenomen tot 80 procent.

Tabel 1.1: Op 22 november zijn er verkiezingen voor de Tweede Kamer. Bent u van plan dan te gaan stemmen? Basis: gehele steekproef (n = 2.190)

	jul'23	aug'23	11 sep'23	25 sep'23	9 okt'23	23 okt'23	7 nov '23
Van plan ‘zeker wel’ te stemmen	78%	82%	78%	80%	75%	77%	80%

1.3 Zekere, onzekere en zwevende kiezers

Het percentage zwevende kiezers is duidelijk afgenomen (van 23 naar 18%) ten opzichte van twee weken geleden. Zes op tien kiezers zijn nu *onzeker*. Dit betekent dat deze kiezers een voorkeurspartij hebben maar ook nog een of meerdere andere partijen overwegen. Ruim een vijfde (22%) is ‘geland’ – zij overwegen geen andere partijen meer.

Tabel 1.2: Zekere en onzekere kiezers Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen (n= 2.013)

	13 jan. '21	16 feb. '21	8 mrt. '21	17 juli '23	24 aug. '23	11 sept. '23	25 sept. '23	9 okt. '23	23 okt '23	7 nov '23
Zekere kiezers	21%	19%	27%	16%	17%	17%	18%	17%	19%	22%
Onzekere kiezers	61%	64%	61%	56%	62%	59%	60%	62%	58%	60%
Zwevende kiezers	18%	16%	12%	28%	21%	24%	22%	21%	23%	18%

1.4 Zetelpeiling: NSC naar 29 zetels, VVD 26, GL-PvdA naar 24

In de I&O-zetelpeiling van 7 november wint NSC twee zetels waarmee de partij van Pieter Omtzigt op 29 zetels komt. De VVD blijft staan op 26 zetels. Kort daarachter staat GroenLinks-PvdA op 24 zetels (min 1 zetel).

PVV slaagt er vooralsnog niet in aan te haken bij de grote drie partijen. De partij van Wilders levert 1 zetel in en komt op 18.

De BBB blijft dalen (nu van 11 naar 8) en staat – net als met D66 dat 2 zetels ‘wint’ (geen significante stijging) – op acht zetels. Daarna volgt een peloton van kleinere partijen met zes zetels of minder.

Tabel 1.3- Peiling Tweede Kamerverkiezingen 24 oktober 2023 (zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n=1.650).

	UITSLAG	PEILING							VERSCHILLEN		%
		TK'21	jul'23	aug'23	11 sep'23	25 sep'23	9 okt'23	24 okt'23	7 nov '23	t.o.v. 24 okt'23	
VVD	34	25	22	25	27	27	26	26	0	-8	16,6%
D66	24	9	7	6	5	6	6	8	+2	-16	5,1%
PVV	17	15	13	14	18	18	19	18	-1	+1	11,3%
CDA	15	5	3	4	5	5	4	4	0	-11	2,8%
SP	9	7	5	5	5	5	5	6	+1	-3	4,0%
GL-PvdA	17	28	28	27	29	26	25	24	-1	+7	15,6%
FvD	8	4	3	4	4	5	4	5	+1	-3	3,2%
PvdD	6	9	8	7	6	6	7	5	-2	-1	3,4%
CU	5	5	4	4	4	3	3	3	0	-2	2,0%
Volt	3	8	3	4	3	4	5	5	0	+2	3,4%
JA21	3	6	3	1	1	2	2	1	-1	-2	0,9%
SGP	3	4	4	4	4	3	3	3	0	0	2,5%
DENK	3	2	3	2	2	3	3	4	+1	+1	2,6%
50PLUS	1	0	0	1	0	0	0	0	0	-1	0,6%
BBB	1	21	13	14	12	11	11	8	-3	+7	5,4%
BIJ1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	-1	0,5%
BVNL	0	1	0	0	0	0	0	1	+1	+1	1,0%
NSC	-	-	31	28	25	26	27	29	+2	+29	18,6%
Anders	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5%
Totaal	150	150	150	150	150	150	150	150	0	0	100,0%
Coalitie	78	44	36	39	41	41	39	41	+2	-37	26,5%

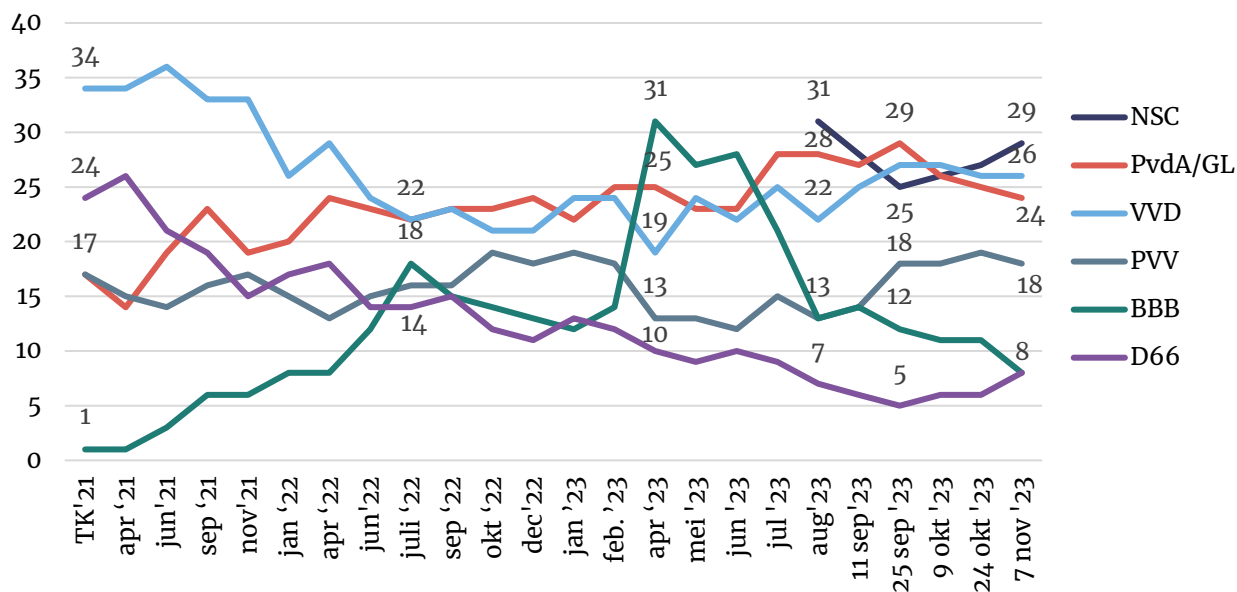
Bron: I&O Research, 8 november 2023



Ontwikkelingen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021

Onderstaande figuur illustreert de electorale ontwikkelingen sinds maart 2021. NSC gaat weer richting de 31 zetels waarop we de partij peilde in augustus. GroenLinks-PvdA heeft te maken met een klein verval, terwijl VVD stabiel rond de 26 zetels scoort.

Figuur 1.4: Zetelaantal in peilingen I&O Research van zes partijen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.650).



Bron: I&O Research, 7 november 2023



Tabel 1.5: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 23 oktober 2023 (percentages)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.650).

	TK '21	Peiling (%)												Marge
		Uitslag	18 jul. 2022	12 sept. 2022	12 dec. 2022	13 feb. 2023	17 apr. 2023	17 juli 2023	24 aug. 2023	11 sept. 2023	25 sept. 2023	9 okt. 2023	24 okt. 2023	
VVD	21,9	14,0	14,6	12,9	14,8	11,8	15,5	13,9	16,5	17,3	16,8	16,5	16,6	(14,8; 18,4)
D66	15,0	8,7	9,6	7,3	7,6	6,2	5,6	4,5	4,1	3,7	3,9	4,0	5,1	(4; 6,2)
PVV	10,8	10,0	10,7	11,4	11,4	8,0	9,5	8,6	9,1	11,5	11,6	11,9	11,3	(9,8; 12,8)
CDA	9,5	3,9	4,1	4,3	4,8	4,6	3,2	2,5	2,6	3,4	3,4	2,7	2,8	(2; 3,6)
SP	6,0	5,9	5,1	5,6	5,6	4,6	4,4	3,5	3,3	3,6	3,4	3,6	4,0	(3; 5)
PvdA	5,7	6,3	7,4	6,8	8,4	7,8	-	-	-	-	-	-	-	
GL	5,2	7,5	7,9	8,4	7,8	8,0	-	-	-	-	-	-	-	
GL-PvdA	-	-	-	-	-	-	17,0	18,0	17,6	18,1	16,3	16,2	15,6	(13,8; 17,4)
FvD	5,0	2,8	3,8	2,5	3,1	2,3	2,9	2,2	2,6	3,0	3,6	2,8	3,2	(2,3; 4,1)
PvdD	3,8	6,4	4,9	6,2	6,2	6,0	5,9	5,2	4,9	4,0	4,1	4,4	3,4	(2,5; 4,3)
CU	3,4	3,6	3,3	3,7	3,3	2,8	3,5	2,9	2,6	2,6	1,9	2,4	2,0	(1,3; 2,7)
Volt	2,4	3,2	3,6	3,5	2,4	4,5	5,0	2,0	2,7	2,3	3,0	3,6	3,4	(2,5; 4,3)
JA21	2,4	5,8	7,8	8,4	6,6	5,3	4,2	2,1	1,3	1,0	1,6	1,3	0,9	(0,4; 1,4)
SGP	2,1	2,9	2,6	3,4	2,8	2,4	2,9	2,6	2,6	2,6	2,3	2,3	2,5	(1,7; 3,3)
DENK	2,0	2,2	1,6	1,0	1,9	1,6	1,4	1,9	1,3	1,7	2,4	2,2	2,6	(1,8; 3,4)
50PLUS	1,0	1,1	0,8	1,0	0,5	0,8	0,7	0,5	0,7	0,4	0,5	0,5	0,6	(0,2; 1)
BBB	1,0	11,5	9,9	8,5	9,0	19,3	13,1	8,5	9,0	7,8	7,5	7,2	5,4	(4,3; 6,5)
BIJ1	0,8	1,2	1,1	1,2	0,7	0,8	0,9	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,5	(0,2; 0,8)
BVNL	-	0,9	1,0	0,3	0,4	0,4	0,9	0,4	0,5	0,6	0,6	0,3	1,0	(0,5; 1,5)
NSC	-	-	-	-	-	-	-	20,2	18,0	16,0	16,5	17,4	18,6	(16,7; 20,5)
Anders	2,0	2,2	0,3	3,6	2,5	2,9	3,4	0,2	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5	-
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-

Bron: I&O Research, 7 november 2023

Waarom winnen NSC en D66?

Nieuw Sociaal Contract zit in de lift. Inmiddels peilen wij de nieuwe partij op 29 zetels. Dat zijn er vier meer dan eind september. De meeste kiezers die de partij de afgelopen tijd naar zich toe weet te trekken zijn kiezers die tot voor kort nog geen partijvoorkeur hadden. Zij waarderen in de eerste plaats partijleider Pieter Omtzigt die wordt gezien als een eerlijk en transparant politicus. Ook het programma van de partij wordt benoemd als reden om op NSC te stemmen.

Relatief veel kiezers die twee weken geleden nog een andere voorkeur hadden kiezen nu voor NSC. Dit zijn voor het grootste deel kiezers van VVD en BBB. Deze kiezers denken dat Omtzigt kan zorgen voor de nodige vernieuwing in de politiek en de grootste kan worden.

“Pieter Omtzigt, de standpunten, meest betrouwbaar, nieuwe frisse wind.”

- Zou nu NSC stemmen, had twee weken geleden geen voorkeur

“Frisse wind door de regering.”



- Zou nu NSC stemmen, had twee weken geleden een voorkeur voor VVD

“Denk dat NSC de grootste partij kan worden.”

- Zou nu NSC stemmen, had twee weken geleden een voorkeur voor BBB

D66 groeit ook langzaam maar zeker. De partij is sinds eind september gestegen van vijf naar acht virtuele zetels. De sociaalliberalen halen kiezers weg bij andere progressieve partijen: Partij voor de Dieren, GroenLinks-PvdA en Volt. Nieuwe kiezers geven relatief vaak aan te zijn overgestapt omdat D66 werd ‘geadviseerd’ nadat zij een stemhulp invulden. Andere nieuwe kiezers noemen standpunten van de partij, vaak op het gebied van klimaat.

“De stemwijzer gaf veel meer synergie met D66 aan.”

- Zou nu D66 stemmen, had twee weken geleden een voorkeur voor GroenLinks-PvdA

“Met name het klimaat en de maatregelen tegen stikstof.”

- Zou nu D66 stemmen, had twee weken geleden een voorkeur voor CDA

Waarom verliezen GroenLinks-PvdA en BBB?

Kiezers neigen nu minder vaak naar **GroenLinks-PvdA** dan circa vijf weken geleden. In september stond de partij op 29 zetels, nu op 24. Ten opzichte van twee weken geleden stappen plukjes kiezers over naar D66 (vaak vanwege een stemhulp) en Volt.

Als we inzoomen op de kiezersgroepen die tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 stemden op deze partijen zien we dat 67 procent van de GroenLinks-kiezers uit 2021 van plan is om op GroenLinks-PvdA te stemmen en 60 procent van de PvdA'ers. Beide partijen raken ca. 10 procent van de voormalige kiezers kwijt aan NSC. Deze kiezers verwachten dat Omtzigt kan zorgen voor politieke vernieuwing. Nog iets meer oud-kiezers hebben nu geen voorkeur. Zij overwegen GroenLinks-PvdA vaak wel maar betwijfelen of het samengaan van de partijen een goede stap is geweest, of zijn kritisch over lijsttrekker Frans Timmermans.

Daar staat tegenover dat de partijen nog altijd op ruime winst staan ten opzichte van het gecombineerde zetelaantal in 2021 (17). Nieuwe kiezers geven juist vaak aan vanwege de samenwerking te zijn overgestapt, of dat ze dat hebben gedaan vanwege de lijsttrekker.

“GroenLinks is samen gegaan met PvdA, daar ben ik niet zo'n fan van. Ongeacht hoe eens of oneens ik het met PvdA ben, samengaan betekent altijd compromis. En als je daar al voor de verkiezingen aan begint is het wel snel van de dam. Verder kijk ik altijd elke verkiezing opnieuw achter welke partij ik het meeste sta. Dat zou ik dus sowieso gedaan hebben, ongeacht het samengaan.”

- Stemde in 2021 PvdA, heeft nu geen voorkeur

De **BBB** heeft sinds de entree van **NSC** een vrije val ingezet. Voordat Pieter Omtzigt aankondigde met een eigen partij mee te gaan doen stond BBB op 21 virtuele zetels. In juli waren dat er 31. Het zijn er nu nog acht. Ook in deze meting zien we dat kiezers overstappen naar NSC. Dat doen zij voornamelijk omdat zij denken dat NSC kan zorgen voor een vernieuwing in de regering. Andere kiezers wijken uit naar PVV en VVD. Enkele vertrekkende kiezers geven aan dat de campagne van BBB vooralsnog tegenvalt.



“Immigratie en nieuwe verse wind door regering.”

- Zou nu NSC stemmen, had twee weken geleden een voorkeur voor BBB

“Mona Keizer als premier, dat moet je niet willen.”

- Zou nu VVD stemmen, had twee weken geleden een voorkeur voor BBB



1.5 Switchgedrag sinds Tweede Kamerverkiezingen 2021

NSC slaagt er nog steeds in om kiezers weg te trekken van links (28% van de SP-kiezers uit 2021 stemt nu NSC, PvdA 11%, D66 11%, Volt 11%) tot rechts (CDA 38%, JA21 21%, PVV 13%, VVD 11%).

Tabel 1.6: Switchgedrag sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (in procenten)

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.650).

Stem-voorkeur	Gestemd bij TK21														Niet gestemd
	Totaal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	PvdA	GL	FvD	PvdD	CU	Volt	JA21	SGP	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
VVD	14	53	4	2	6			2	1	3	2		16		4
D66	4	1	25		2		1	2				2			
PVV	9	4	1	58	2	2	1		19		3		12		10
CDA	2	1	1		20				1		1				1
SP	3	0	1	1		36	3	2		5	1	2			2
GL-PvdA	13	2	30	1	2	8	60	67		16	3	12	2		10
FvD	3	1	0	1					43				2		1
PvdD	3	0	1			2	2	1		52		3			4
CU	2	0			0		0				45				2
Volt	3	1	6		0	2	1		2	4	2	44	3		1
JA21	1	0			1				2				10		
SGP	2				1				3		2			88	
DENK	2	0	0		1		2								4
50Plus	0	0	1	0	0										
BBB	4	3	2	11	5	2	1	2	7	1	5		9	2	8
BIJ1	0							2				3			
BVNL	1	1	0	1	0	1			6	2			2		1
NSC	15	11	7	13	38	28	11	9	5	5	18	11	21	3	16
Weet ik (nog) niet	21	20	11	21	20	16	14	11	13	19	23	24	5	21	20

Bron: I&O Research, 8 november 2023

1.6 Welke partijen worden nog overwogen?

Uit onderstaande tabel blijkt eens te meer de potentie van NSC. Grote groepen kiezers van BBB (49%), CDA (42%), SP (33%), VVD (28%), CU (22%) en PVV (20%) overwegen nog een stem op NSC. Ook GroenLinks-PvdA kan nog groeien, zij het via D66 (49%), Volt (44%), PvdD (36%) en SP (26%).

Tabel 1.8: Zijn er andere partijen die voor u in aanmerking komen om op te stemmen? (naar huidige partijvoorkeur). Meerdere antwoorden mogelijk. Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen (n=2.013)

Overwogen	To-taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD	PvdD	CU*	Volt	DENK	SGP	BBB	NSC	Geen voorkeur
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Geen	27	38	14	31	26	17	25	43	29	33	16	30	71	10	21	
NSC	17	28	16	20	42	33	16	2	12	22	10	4	6	49	1	42
BBB	11	10	1	24	16	12	1	12	0	0	0	6	4	0	23	15
GL-PvdA	10	3	49	0	5	26	0	0	36	16	44	19	0	2	11	22
D66	9	8	0	0	14	4	27	0	7	0	44	2	0	0	3	17
Volt	8	6	30	0	6	4	26	0	7	3	0	5	0	0	3	11
VVD	7	0	9	10	11	2	2	0	2	6	8	2	2	14	18	27
PVV	7	6	0	0	4	8	0	23	2	0	0	0	6	25	12	17
CDA	6	12	7	2	0	3	2	0	0	10	3	0	2	8	10	14
PvdD	6	2	9	2	0	8	19	1	0	6	18	0	0	1	2	11
SP	5	1	3	3	0	0	12	0	9	4	1	0	0	2	9	12
JA21	5	6	0	14	2	2	0	4	0	0	2	2	11	9	4	7
FvD	3	0	2	14	0	4	1	0	0	3	0	4	13	2	1	5
CU	3	1	0	1	23	0	3	0	1	0	2	0	2	4	6	9
BVNL	3	1	0	11	1	1	0	31	0	0	0	0	8	4	1	3
50Plus	2	3	0	4	2	0	1	2	0	0	0	2	0	0	3	5
SGP	1	1	0	1	4	0	0	5	0	11	0	0	0	6	1	2
DENK	1	0	5	0	0	3	0	1	0	4	0	0	0	1	0	1
BIJ1	1	0	0	0	0	1	2	1	11	0	2	19	0	0	0	2

Bron: I&O Research, 8 november 2023

1.7 Motivaties bij stemgedrag

Voor VVD-kiezers zijn de standpunten (63%), de lijsttrekker (39%) en het stabiele bestuur (38%) het meest belangrijk. NSC-kiezers noemen de lijsttrekker nog vaker (63%). Daarna volgen standpunten (56%). kiezers van GroenLinks-PvdA noemen vooral standpunten (71%), ideologie (58%) en strategie (40%).

Tabel 1.9: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op <voorkeurspartij> te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Naar partijvoorkeur.

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.650).

	To- taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL- PvdA	FvD	PvdD	Volt	SGP	DENK	BBB	NSC
Standpunten	64%	63%	81%	63%	57%	64%	71%	85%	71%	78%	75%	43%	51%	56%
Ideologie	45%	35%	56%	40%	36%	54%	58%	61%	72%	59%	64%	30%	25%	35%
Lijsttrekker	34%	39%	24%	28%	46%	18%	31%	13%	12%	14%	11%	26%	30%	63%
Komt op voor mensen als ik	33%	31%	11%	45%	26%	58%	23%	43%	13%	14%	57%	56%	48%	32%
Stabiel bestuur	24%	38%	27%	12%	51%	7%	26%	24%	0%	11%	34%	13%	17%	31%
Online stemhulp	15%	18%	29%	15%	12%	10%	20%	3%	12%	17%	14%	2%	15%	9%
Goede op- postie	15%	3%	3%	26%	2%	31%	13%	47%	22%	13%	8%	28%	22%	16%
Strategie	14%	20%	8%	9%	16%	4%	40%	2%	0%	6%	2%	9%	12%	6%
Gewoonte	10%	21%	15%	8%	35%	13%	13%	4%	10%	0%	15%	4%	0%	0%
Tegen andere partijen	9%	12%	6%	13%	5%	10%	8%	20%	5%	7%	7%	8%	12%	7%
Goede peilingen	6%	4%	5%	6%	0%	0%	11%	0%	0%	2%	4%	8%	6%	11%
Komt op voor regio	6%	1%	0%	3%	13%	4%	2%	6%	0%	0%	8%	4%	44%	5%
Slechte peilingen	1%	0%	2%	0%	21%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	2%
Weet ik niet	1%	1%	0%	1%	0%	1%	0%	0%	3%	2%	2%	0%	2%	1%

*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50)

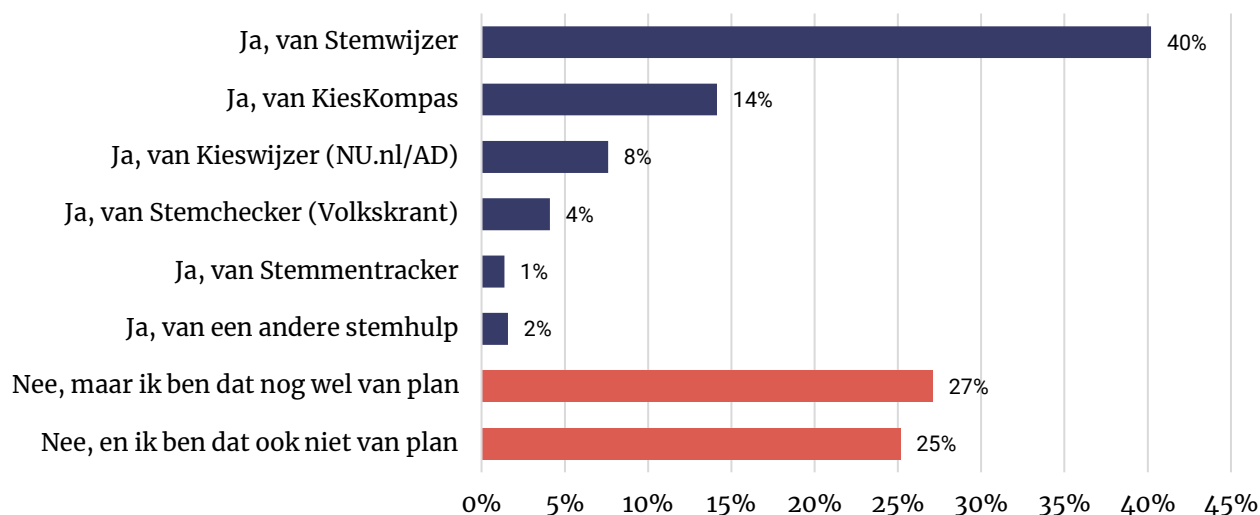
Bron: I&O Research, 8 november 2023

1.8 Stemhulpen

Bijna de helft (48%) van de Nederlanders heeft al een online stemhulp gevraagd. Vier op tien (40%) deden de StemWijzer. KiesKompas en KiesWijzer zijn minder vaak gebruikt.

Jonge en hoger opgeleide kiezers gebruiken relatief vaak een stemhulp. Als we uitsplitsen naar partijvoorkeur zien we vooral dat kiezers van Volt (71%), D66 (62%), GroenLinks-PvdA (61%), en VVD (56%) relatief vaak stemhulpen gebruiken.

Figuur 1.2: Heeft u onlangs gebruik gemaakt van een online stemhulp? Basis: gehele steekproef (n = 2.190)



2 Debatten

2.1 Bereik van de debatten

Afgelopen weekend waren er verschillende debatten tussen politici op de radio en televisie. Eerst op vrijdagavond een debat tussen zestien lijsttrekkers (Pieter Omtzigt had de uitnodiging afgeslagen en was afwezig). Daarna volgde op zondagochtend het WNL-debat tussen de runners-up van VVD, CDA, D66, GL-PvdA, PVV, NSC en BBB. Op zondagavond zond RTL een lijsttrekkersdebat tussen Dilan Yesilgöz, Pieter Omtzigt en Frans Timmermans uit.¹

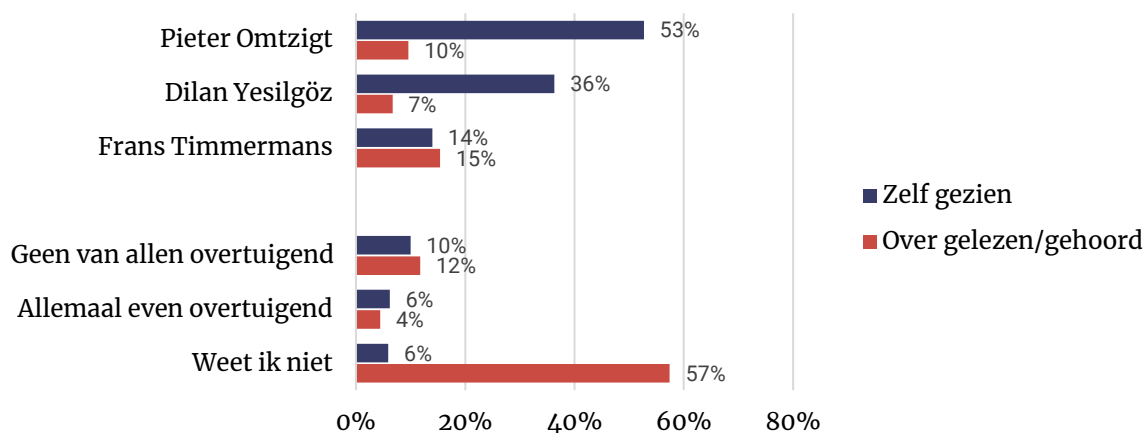
2.2 RTL-debat

Omtzigt beste lijsttrekker in RTL-debat

In het RTL-debat kwam volgens kijkers Pieter Omtzigt het best uit de bus. Ruim de helft vindt hem het meest overtuigend (53%). Yesilgöz wordt door een 36 procent als beste aangewezen, Timmermans door 14 procent.

Onder Nederlanders die het debat niet zelf zagen, maar er alleen achteraf over hoorden of lazen, is het beeld anders: daar komt Timmermans het best uit de bus (15%), vervolgens Omtzigt (10%) en Yesilgöz als derde (10%). Het grootste deel weet echter niet wie zij het beste vonden (57%).

Figuur 1.2: Los van wat u stemt, wie vond u in het RTL-lijsttrekkersdebat (zondag 21:30-23:50 uur) het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?) Max. twee antwoorden mogelijk. Basis: heeft debat gezien (n = 245) of erover gelezen/gehoord (n = 614).



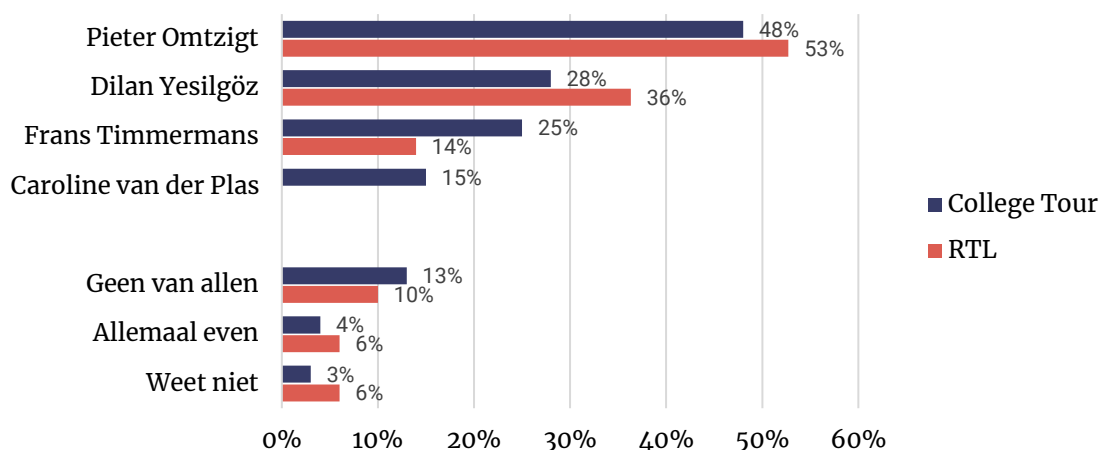
¹ In het onderzoek keek 18 procent naar het RTL-debat (36% hoorde/las er achteraf over), 11 procent naar het WNL-debat (26% achteraf) en 4 procent naar het Radio-1 debat (33% achteraf). De werkelijke kijk- en luistercijfers liggen lager, omdat mensen die meedoen aan onderzoek doorgaans ook wat meer betrokken zijn bij de politiek.

Onderstaande figuur legt het RTL-debat naast het eerste tv-lijsttrekkersdebat van 22 oktober (bij College Tour), waar ook Caroline van der Plas aan meedeed (nu niet uitgenodigd). Ook toen zagen we al dat Omtzigt het meest overtuigend werd gevonden, maar de verschillen tussen de drie lijsttrekkers waren minder groot. Vooral Timmermans presteerde volgens kiezers nu minder.

Figuur 1.3: Vergelijking lijsttrekkersdebatten bij College Tour (22 okt.) en RTL (5 nov.)

Los van wat u stemt, wie vond u in het < debat > het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?)

Max. twee antwoorden mogelijk. Basis: alleen kiezers zie zelf debat keken (n = xxx).



Timmermans krijgt minder waardering van eigen kiezers dan Omtzigt en Yesilgöz

Alle drie de lijsttrekkers worden door hun eigen kiezers als meest overtuigend aangewezen. Maar voor Frans Timmermans geldt dat nog het minst vaak: 60 procent van de kijkers die nu voorkeur geven aan GroenLinks-PvdA vond hem de beste, terwijl onder VVD- en NSC-kiezers respectievelijk 74 en 85 procent voor eigen lijsttrekker kiest.

Pieter Omtzigt wordt juist door kiezers van alle drie de partijen vaak als de beste aangewezen. Vier op de tien VVD-kiezers vond hem het meest overtuigend, net als drie op de tien GL-PvdA-kiezers.

Tabel 1.2: Meest overtuigende lijsttrekker in RTL-debat, naar politieke voorkeur

'Los van wat u stemt, wie vond u in het RTL-lijsttrekkersdebat (zondag 21:30-23:50 uur) het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?)'

Max. twee antwoorden mogelijk. Basis: heeft zelf debat gezien (n = 245).

	Heeft debat zelf gezien			
	Totaal	VVD	GL-PvdA	NSC
Pieter Omtzigt	53%	43%	29%	85%
Dilan Yesilgöz	36%	74%	10%	28%
Frans Timmermans	14%	2%	60%	6%
Geen van allen overtuigend	10%	7%	8%	5%
Allemaal even overtuigend	6%	3%	7%	3%
Weet ik niet	6%	2%	11%	1%
<i>n</i> =	245	84	57	86

Voor andere partijen zijn niet genoeg waarnemingen om iets te zeggen over alleen de kijkers van het debat. Kijken we naar iedereen die het debat heeft gezien óf achteraf erover heeft gehoord, zien we dat ook kiezers van D66 (35%), SP² (34%), PVV (35%) en BBB (41%) Omtzigt als winnaar aanwijzen. Bij PVV- en BBB-kiezers staat Yesilgöz op de tweede plek, bij D66 en SP is dat Timmermans.

Omtzigt: rustig en deskundig

In een open vraag vroegen wat men goed vond aan de favoriete lijsttrekker(s). Over **Pieter Omtzigt** zeggen kijkers die hem de beste vonden dat hij deskundig overkwam, iemand 'die de feiten op orde heeft'. Ze waarderen zijn rustige uitstraling, zowel in nette omgaan met de anderen (bijvoorbeeld laten uitpraten) en 'dat hij zich niet uit de tent laat lokken' of 'verleiden tot spelletjes'. Vrijwel niemand noemt specifieke standpunten, maar wel zegt men vaak meer in algemene zin dat hij een duidelijk en realistisch verhaal had.

"Heeft de zaakjes goed op een rij en is realistisch over de onzekerheden."

- Zou nu VVD stemmen

"Hij is misschien minder snel en ad rem, maar op inhoud blijkt hij steeds het meest kundig. Daarvoor hoeft hij een andere lijsttrekker niet af te breken. Hij kan uitgaan van eigen kracht."

- Zou nu NSC stemmen

"Kennis van zaken, de andere twee werden omver geblazen. Rustig alles uitleggen. Timmermans viel daardoor helemaal door de mand."

- Zou nu PVV stemmen

"Realistisch en goed op de hoogte van alles"

- Zou nu NSC stemmen

"Meer duidelijkheid naar de kiezers toe en respect voor elkaars standpunten."

- Zou nu CDA stemmen

"Helder, zonder overdreven verwachtingen"

- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Duidelijkheid, respectvol en op de hoogte van wat er speelt/kennis."

- Zou nu NSC stemmen

"Komt over als een staatsman, heel evenwichtig, heel beheerst."

- Zou nu SP stemmen

"Pieter is de enige politicus die een doorwrochte mening heeft over bijna elk politiek thema. Hij kan zijn standpunten goed onderbouwen."

- Zou nu BBB stemmen

² Indicatief vanwege een laag aantal waarnemingen (n = 40).

Yesilgöz: sterk tegenover Timmermans

De 36 procent die **Dilan Yesilgöz** het beste vond, zegt daar ook over dat haar standpunten en taal duidelijk waren. Op specifieke standpunten gaat men niet in, wel wordt haar verhaal realistisch genoemd. Daarnaast vond men haar goed voorbereid en wordt ook haar optreden tegenover Timmermans specifiek meermaals genoemd (tegenover Omtzigt wordt ook een aantal keer genoemd, maar duidelijk minder).

“Sterk en duidelijk verhaal zonder overal omheen te lullen.”

- Zou nu VVD stemmen

“Komt goed uit haar woorden en weet haar visie duidelijk over te brengen.”

- Zou nu BBB stemmen

“Sterke persoonlijkheid.”

- Zou nu 50PLUS stemmen

“Visie die realiteit uitstraalt.”

- Zou nu Volt stemmen

“Ze was zeer duidelijk in haar standpunten en stond lijnrecht tegenover Timmermans”

- Zou nu VVD stemmen

“Zij weet haar standpunten kort en duidelijk over te brengen en dat spreekt mij aan.”

- Heeft nu geen partijvoorkeur

“Weet waar ze het over heeft en zet Timmermans klem met “belastingen, belastingen.”

- Zou nu PVV stemmen

Timmermans: duidelijk en daadkrachtig

Slechts negen procent vond Timmermans het meest overtuigend, zij zeggen vooral dat ze zijn verhaal duidelijk, concreet en helder gecommuniceerd vonden. Ook noemt een aantal kiezers dat ze hem daadkrachtig of realistisch vonden.

“Door zijn ervaring, heel goed in staat te verwoorden waar hij voor staat.”

- Zou nu NSC stemmen

“Hij is zeker van zijn zaak en heeft een duidelijke visie.”

- Heeft nu geen partijvoorkeur

“Meest realistisch en concreet.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen

“De manier waarop hij probeerde om Omtzigt meer duidelijkheid te laten geven.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen

“Duidelijk en vasthoudend.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen

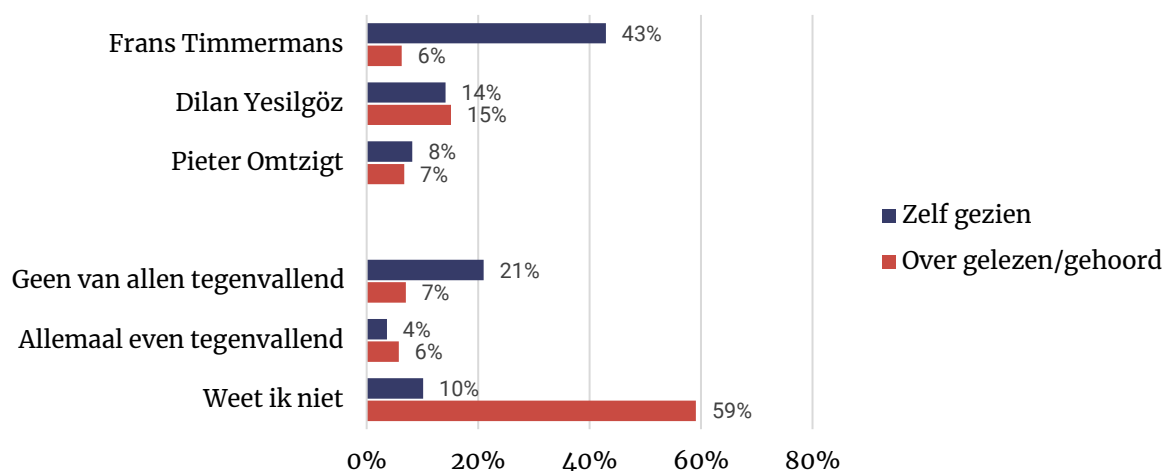
Timmermans viel het meest tegen

Vier op de tien kiezers die het debat keken vonden Timmermans het meest tegenvallen (43%). Yesilgöz en Omtzigt worden beduidend minder genoemd als tegenvallers.

Figuur 1.4: En wie vond u in het RTL-lijsttrekkersdebat het meest tegenvallen?

Max. 1 antwoord mogelijk. Lijsttrekker gekozen als 'meest overtuigend' niet getoond.

Basis: zag RTL-debat (n=426) of hoorde erover (n=797).



Timmermans wordt vooral door kijkers die nu voorkeur geven aan VVD (62%) en NSC (52%) aangewezen als grootste tegenvaller. Onder kiezers van GL-PvdA die het debat zelf zagen is dat slechts 5 procent.

Tabel 1.3: Meest tegenvallende lijsttrekker, naar politieke voorkeur

'En wie vond u in het RTL-lijsttrekkersdebat het meest tegenvallen?' Max. één antwoord mogelijk

Basis: heeft zelf debat gezien (n = 245).

	Totaal	Heeft debat zelf gezien		
		VVD	GL-PvdA	NSC
Frans Timmermans	43%	62%	5%	52%
Dilan Yesilgöz	14%	1%	32%	15%
Pieter Omtzigt	8%	7%	23%	1%
Geen van allen overtuigend	21%	23%	18%	25%
Allemaal even overtuigend	4%	1%	3%	2%
Weet ik niet	10%	6%	19%	5%
<i>n =</i>	<i>245</i>	<i>84</i>	<i>57</i>	<i>86</i>

Ook hier zijn niet genoeg waarnemingen om iets te zeggen over alleen kijkers van andere partijen. Maar op basis van degenen die het debat keken of er achteraf over hoorden, zien we dat kiezers van BBB (37%) en PVV (40%) het vaakst kiezen voor Timmermans, over Omtzigt (gekozen door resp. 4% en 3%) en Yesilgöz (6% en 9%) zijn deze kiezers positiever. Maar ook kiezers van D66 en SP vinden vaker dat Timmermans dan de andere twee lijsttrekkers tegenviel.

Timmermans: te links en ongeloofwaardig

In een open vraag vroegen we ook waarom een lijsttrekker tegenviel. Bij Timmermans heeft een deel van de antwoorden betrekking op zijn standpunten: in het algemeen noemen sommige kiezers dat ze zijn plannen onrealistisch en ongeloofwaardig vinden, en/of ze vinden hem te links. Anderen zeggen dat hij niet standvastig genoeg is ('hij draait'). Over zijn uitstraling zeggen anderen dat ze hem bozig, drammerig en niet oprecht vonden.

“Liet anderen te veel aan het woord, waardoor hij zijn eigen standpunten/meningen te kort voor het voetlicht bracht”

- Zou nu GL-PvdA stemmen

“Hij stond er een beetje bozig bij. Geen vriendelijke uitstraling. Antwoorden sluiten niet aan bij mijn visie.”

- Zou nu VVD stemmen

“Hij kwam onzeker over en was minder 'aanwezig' dan de andere twee.”

- Partijvoorkeur onbekend

“Hij draait met woorden. Eerst geen kernenergie, nu wel kernenergie.”

- Zou nu VVD stemmen

“Hij blijft maar drammen tegen beter weten in.”

- Zou nu PVV stemmen

“Ik vind zijn ideeën heel erg goed maar ik vond niet dat hij overtuigde en zijn uitstraling is te gesloten”

- Zou nu GL-PvdA stemmen

“Hij is zo oneerlijk en glad. Doet net of hij het allemaal wel weet, maar hij is vergeten waar hij vandaan komt en dat hij onderdeel was van beslissingen in het verleden waar hij nu totaal wat anders beweert.”

- Partijvoorkeur onbekend

Dilan Yesilgöz: kwam niet genoeg to the point

Een klein deel (14%) vond Yesilgöz het meest tegenvallen, deze kiezers zeggen dat ze haar antwoorden te ingestudeerd of onvoldoende helder vonden. Zij vinden haar antwoorden te weinig inhoudelijk en te zwaar steunen op one-liners.

“Draaide soms om de antwoorden heen.”

- Zou nu SP stemmen

“Lijkt onder de indruk van alle aandacht. Ziet er niet oprecht uit. Lijkt alsof ze een marketingpraatje aan het houden is.”

- Zou nu DENK stemmen

“Zinnetjes uit haar hoofd geleerd.”

- Zou nu VVD stemmen

“Helemaal niet concreet, somde gewoon wat ingestuurde zinnen op.”

- Zou nu D66 stemmen

“Dwaalt af, te lange aanloop voor antwoorden. Niet to-the-point.”

- Zou nu NSC stemmen

Pieter Omtzigt: blijft antwoorden schuldig

Het kleine aandeel kiezers dat Omtzigt het meest vond tegenvallen (8%), vonden veelal zijn antwoorden te vaag. Een aantal kiezers vond het storend dat hij op de vraag of hij premier wil worden nog geen antwoord wil geven. Maar ook over zijn standpunten vonden kritische kiezers hem onvoldoende duidelijk. Daarbij wordt ook genoemd dat hij te lang van stof is.

“Twijfelachtig en terughoudend.”

- Zou nu CDA stemmen

“Hij blijft te veel antwoorden schuldig.”

- Zou nu CDA stemmen

“Te veel op de vlakte, ontwijkende antwoorden.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen

“Spreek je nou eindelijk eens uit over de premierkandidaat.”

- Zou nu VVD stemmen

“Maakt geen keuzes. Onduidelijk wat hij wil. Vaag. Waar kies je voor bij hem. Alsof je een lootje komt en maar moet afwachten.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen

“Hij is erg langdradig en daardoor lastig te volgen.”

- Zou nu VVD stemmen

“Dralen en niet daadkrachtig. Wel veel en vooral wollig taalgebruik.”

- Zou nu SP stemmen

2.3 WNL-debat

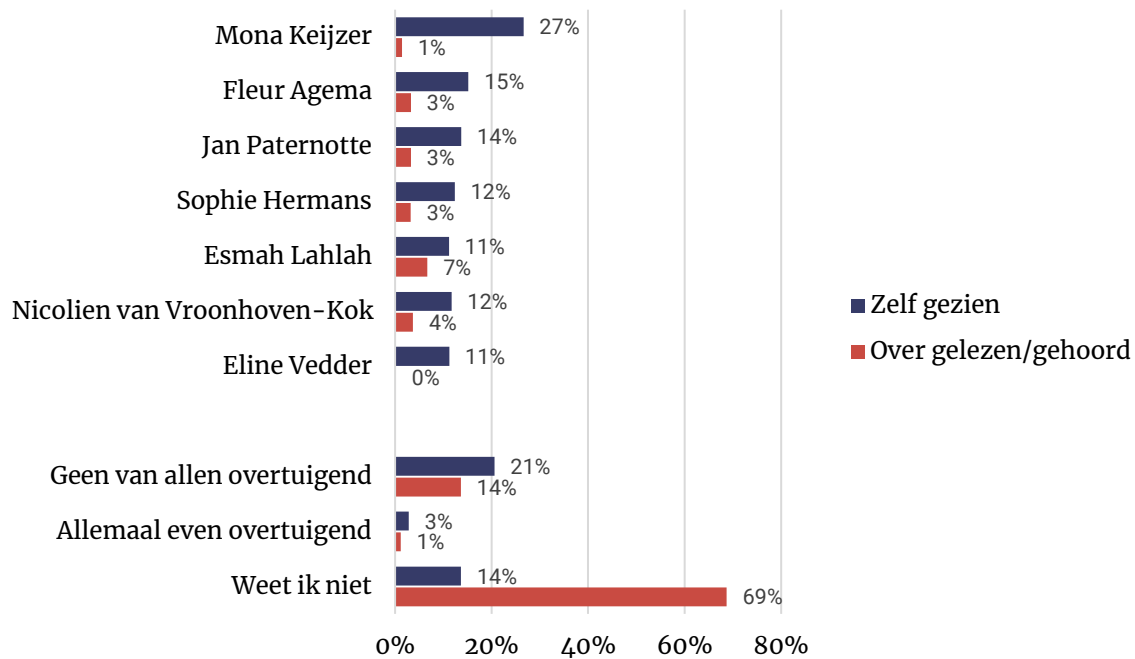
Mona Keijzer meest overtuigend bij WNL-debat

Kiezers die op zondagochtend naar het WNL-debat tussen de *runners-up* keken, wijzen Mona Keijzer (BBB) aan als meer overtuigende politicus (27%). De andere deelnemers volgen op enige afstand en liggen allen dicht bij elkaar (tussen de 11% en 15% procent).

Onder Nederlanders die alleen achteraf over het debat hoorden of lazen, vonden Mona Keijzer het minst vaak overtuigend. Maar de verschillen met de andere politici zijn klein en veruit het grootste deel van deze groep geeft aan niet te weten wie de beste was (69%). BBB-kiezers – die Keijzer relatief goed beoordelen, zie tabel 2.3 – keken bovendien wat vaker dan gemiddeld zelf naar het debat (20%, gemiddeld 11%) en hoorden er minder vaak achteraf over (18%, gemiddeld 26%).

Figuur 1.5: Los van wat u stemt, wie vond u in het WNL-debat tussen de nummers twee op de kieslijst (zondag 10:00-11:20 uur) het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?)

Meerdere antwoorden mogelijk. Basis: zag debat (n=261) of hoorde erover (n=577).



Ook hier zien we dat kiezers hun ‘eigen’ runner-up het meest overtuigend vinden. Alleen voor Nicolien van Vroonhoven-Kok geldt dat niet: slechts vier procent wijst haar aan als beste, vaker kiezen zij voor Keijzer (18%).

Verder zijn VVD-kiezers – na Sophie Hermans (20%) – relatief positief over Jan Paternotte van D66 (15%). Kiezers van D66 vinden na Paternotte vooral Esmah Lahlah van GroenLinks – PvdA overtuigend (11%). Kiezers van de BBB kozen, naast Mona Keijzer, vaker dan gemiddeld voor Fleur Agema (PVV).

Tabel 1.4: Los van wat u stemt, wie vond u in het WNL-debat tussen de nummers twee op de kieslijst (zondag 10:00-11:20 uur) het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?) Meerdere antwoorden mogelijk. Naar politieke voorkeur.

Basis: heeft het debat zelf bekeken of erover gelezen/gehoord (n = 1.223)³

	Totaal	VVD	D66*	PVV	PvdA/GL	BBB*	NSC
Mona Keijzer	13%	12%	3%	17%	1%	46%	18%
Fleur Agema	7%	6%	0%	25%	2%	13%	5%
Jan Paternotte	7%	15%	22%	2%	5%	0%	5%
Sophie Hermans	6%	20%	5%	0%	2%	3%	4%
Esmah Lahlah	6%	4%	11%	0%	17%	7%	2%
Nicolien van Vroonhoven-Kok	5%	8%	7%	3%	3%	5%	4%
Eline Vedder	4%	7%	5%	0%	2%	4%	2%
Geen van allen overtuigend	16%	12%	9%	20%	12%	12%	15%
Allemaal even overtuigend	2%	1%	0%	2%	1%	0%	3%
Weet ik niet	52%	47%	55%	44%	61%	33%	53%
n =	838	139	36	72	114	37	146

*Indicatief vanwege een laag aantal waarnemingen (n < 50).

³ Voor alleen Nederlanders die zélf keken zijn er te weinig waarnemingen om naar partijvoorkeur uit te splitsen.

2.4 Radio1-debat

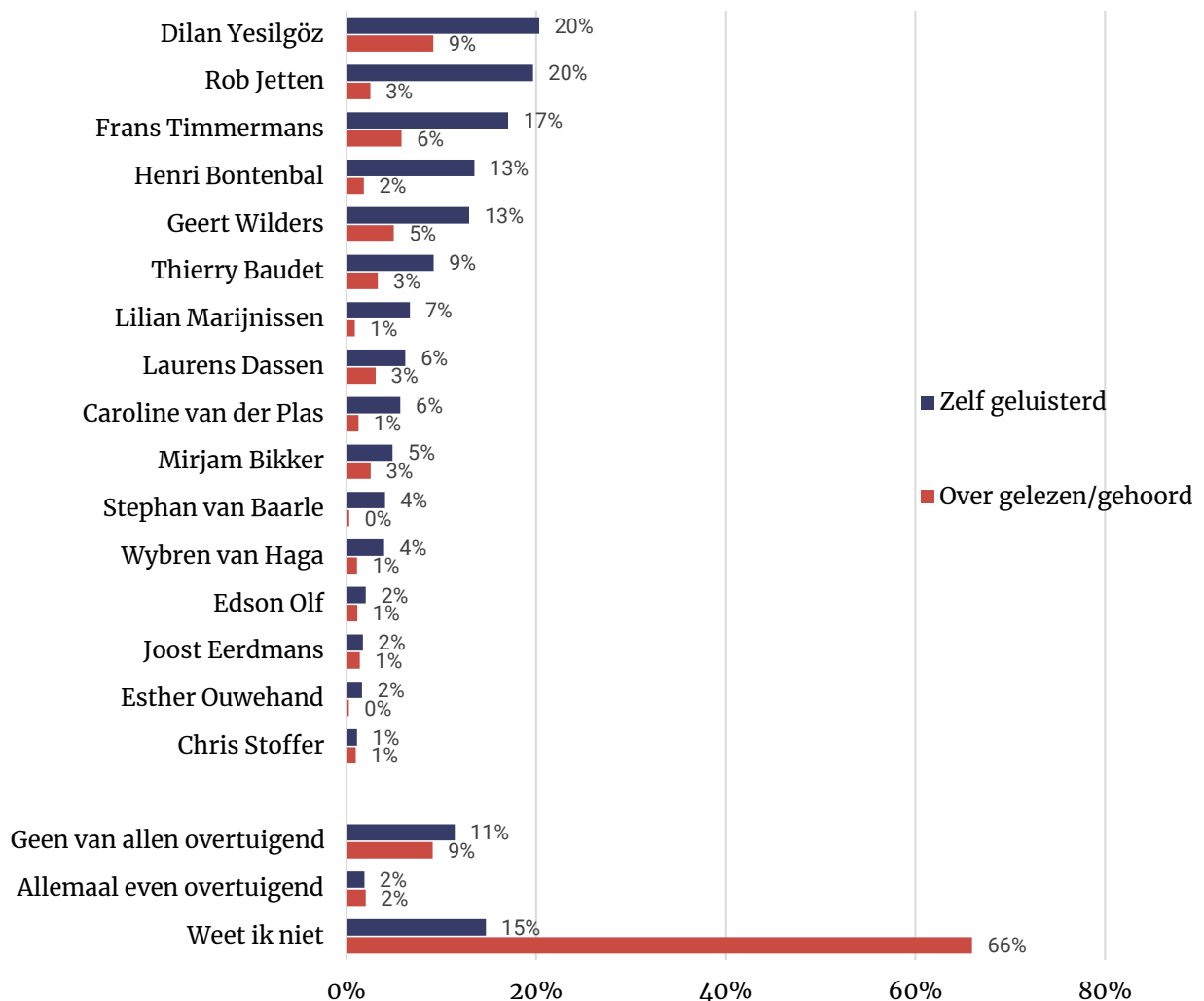
Yesilgöz, Jetten en Timmermans meest overtuigend bij Radio 1-debat

Nederlanders die op zelf naar het lijsttrekkersdebat op Radio 1 luisterden vonden Dilan Yesilgöz en Rob Jetten het meest overtuigend (beide 20%), vlak daarna volgt Frans Timmermans (17%).

Voorals Jetten komt er onder luisteraars beter vanaf dan bij mensen die alleen achteraf iets van het debat meekregen (slechts 3% van hen kiest Jetten). Mogelijk is de goede beoordeling van Jetten deels te verklaren doordat D66-kiezers iets vaker dan gemiddeld zelf naar het debat luisterden (8%, gemiddeld: 4%. Voor kiezers voor VVD en GL-PvdA geldt dat niet).

Figuur 1.6: Los van wat u stemt, wie vond u in het Radio 1-debat (vrijdag 17:00-19:30 uur) het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?)

Meerdere antwoorden mogelijk. Basis: zelf geluisterd (n=96) of erover gehoord (n=763).



Lijsttrekkers scoren bij eigen kiezers het best: Wilders doet het het best bij eigen achterban (36%), Caroline van der Plas nog het minst (11%).

Pieter Omtzigt was de grote afwezige bij het debat. Kiezers die nu voorkeur aan NSC vonden Yesilgöz het vaak de meest overtuigende lijsttrekker (8%), maar zeggen nog iets vaker dat ze geen van allen overtuigend vonden (12%).

Tabel 1.5: Los van wat u stemt, wie vond u in het Radio 1-debat (vrijdag 17:00-19:30 uur) het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?)
Meerdere antwoorden mogelijk. Naar politieke voorkeur.

	Totaal	VVD	D66*	PVV	GL-PvdA	BBB*	NSC
Dilan Yesilgöz	10%	29%	7%	8%	9%	5%	8%
Frans Timmermans	7%	5%	12%	1%	22%	0%	4%
Geert Wilders	6%	5%	2%	36%	1%	8%	4%
Caroline van der Plas	3%	3%	1%	7%	1%	11%	2%
Lilian Marijnissen	2%	1%	2%	2%	2%	0%	2%
Rob Jetten	5%	3%	18%	0%	14%	0%	2%
Mirjam Bikker	2%	1%	3%	1%	1%	3%	1%
Esther Ouwehand	1%	0%	3%	0%	3%	0%	0%
Henri Bontenbal	4%	7%	1%	1%	4%	2%	3%
Thierry Baudet	3%	2%	3%	8%	0%	2%	0%
Laurens Dassen	2%	2%	9%	0%	3%	0%	0%
Joost Eerdmans	1%	0%	0%	9%	0%	0%	3%
Chris Stoffer	1%	1%	5%	0%	0%	0%	0%
Stephan van Baarle	1%	0%	2%	0%	0%	0%	0%
Edson Olf	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Wybren van Haga	1%	1%	0%	5%	0%	0%	1%
Geen van allen overtuigend	9%	8%	4%	11%	2%	7%	12%
Allemaal even overtuigend	2%	3%	0%	1%	2%	5%	1%
Weet ik niet	60%	56%	65%	41%	65%	66%	68%
<i>n</i> =	859	138	49	56	135	36	150

*Indicatief vanwege een laag aantal waarnemingen ($n < 50$).

3 De inhoud

3.1 Waar moeten de verkiezingen over gaan?

Woningmarkt blijft belangrijkste thema

Wat betreft de belangrijkste thema's voor de aanstaande verkiezingen zien we weinig verschuivingen. De woningmarkt is nog steeds het belangrijkste thema (46%). Alleen de gezondheidszorg heeft sinds eind oktober wat meer prioriteit gekregen (van 34 naar 39%), hoewel het ook toen al op de tweede plek stond. Immigratie en asiel (35%), armoede (27%) en klimaat (26%) maken de top-vijf af. Klimaatverandering wordt nu (26%) in absolute zin minder genoemd dan in september (32%) en maart 2021 (31%). En relatief zakte het van een derde naar een vijfde plaats op de politieke agenda.

Tabel 3.1: Belangrijkste onderwerpen

Waar zouden de aanstaande verkiezingen vooral over moeten gaan, vindt u? (maximaal 3 antwoorden mogelijk). Basis: gehele steekproef (n = 2.190)

	2 feb 2021	8 mrt 2021	24 aug 2023	11 sep 2023	25 sep 2023	9 okt 2023	24 okt 2023	7 nov 2023
	%	%	%	%	%	%	%	%
Woningmarkt / betaalbare woningen / huren	28	32	45	41	42	42	44	46
Gezondheidszorg	33	35	34	34	33	35	34	39
Immigratie en asiel	14	15	32	33	34	36	33	35
Armoede(bestrijding) / sociale voorzieningen	18	18	33	35	36	30	28	27
Klimaatverandering	27	31	27	30	32	30	28	26
Veiligheid / tegengaan criminaliteit	21	15	17	18	19	20	20	17
Economie/ overheidsfinanciën	*	17	15	14	16	16	14	15
Normen en waarden	*	*	13	12	12	13	13	11
Onderwijs	20	21	13	12	11	12	12	10
Bestuurscultuur	*	*	9	7	6	6	6	6
Natuur	*	*	15	7	6	6	6	6
Werkgelegenheid	11	12	5	6	5	5	4	6
Inspraak en democratie	5	5	6	5	4	5	5	6
Polarisatie	*	*	5	7	5	5	5	5
Defensie	*	*	*	4	5	5	5	5
Landbouw	*	*	6	6	5	6	6	4
Oorlog in Israël/Palestina	*	*	*	*	*	*	3	4
Europese Unie	6	9	*	5	4	5	3	3
Leefbaarheid in de wijken	4	3	4	4	4	3	4	3
Ethische zaken (euthanasie, abortus, homohuwelijk, etc.)	4	6	2	2	2	2	4	3
Dreiging van terrorisme	4	4	2	*	*	*	4	3
Weet ik niet	1	1	2	2	2	2	2	3
Tegengaan van discriminatie	6	4	*	2	2	4	2	3
Oorlog in Oekraïne	*	*	*	*	*	*	2	2
Anders	3	2	3	2	2	1	2	1

* = niet opgenomen.

Bron: I&O Research, 7 november 2023

Oorlog in Israël/Palestina vooral voor DENK-stemmer belangrijk

De oorlog in Israël/Palestina is nog altijd geen prominent thema voor kiezers, vier procent kiest hiervoor. Eind oktober was dat drie procent.

Wel is dat anders voor kiezers van **DENK**: in Tabel 3.2 is te zien dat ruim de helft van deze kiezers de oorlog in Israël/Palestina een belangrijk thema vindt. Bij geen enkele andere partij komt dit in de buurt. Voor 24 procent van de Nederlanders met een niet-westerse achtergrond speelt het een rol (Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond: 36%; Turkse achtergrond: 31%).

Verder zien we dat kiezers van de **VVD** vinden dat de verkiezingen vooral over immigratie (47%), woningen (40%) en de zorg (38%) moet gaan. Kiezers van de **PVV** hebben dezelfde top-drie, maar immigratie staat bij hen nog veel hoger op de agenda (69%).

Kiezers van **NSC** vinden woningen het belangrijkste thema (59%), en kijken daarna naar immigratie (44%) en armoede(bestrijding) (36%). Het onderwerp 'bestuurscultuur' is voor **NSC**-kiezers nog steeds belangrijker dan voor andere kiezers (14%, gemiddeld: 6%), maar dus bij lange na niet het meest prangende thema voor hen.

Voor kiezers van **GroenLinks-PvdA** is klimaat het belangrijkste thema (63%), gevolgd door woningen (52%). Dat geldt ook voor andere links-progressieve kiezers bij **D66** en **Volt**. Bij **Partij voor de Dieren** staat ook klimaat op één (76%), maar is natuur (46%) belangrijker dan wonen (37%). Kiezers van de **SP** wijken op links een beetje af: klimaat krijgt geen prioriteit, deze kiezers kijken vooral de zorg (68%), woningen (60%) en armoede (53%).

Tabel 3.2: Belangrijkste onderwerpen naar partij eerste voorkeur

Om welke onderwerpen zouden de aanstaande verkiezingen vooral moeten gaan, vindt u? (maximaal 3 antwoorden mogelijk). Naar partijvoorkeur. Basis: gehele steekproef (n = 2.190)

	To-taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD*	PvdD	CU*	Volt	SGP*	DENK*	BBB	NSC
Woningen	46	40	47	41	55	60	52	37	37	40	38	36	34	34	59
Zorg	39	38	29	33	42	68	38	22	26	11	27	44	22	48	38
Immigratie	35	47	12	79	18	15	11	65	17	7	11	33	2	52	44
Armoede	27	12	18	23	25	53	42	19	25	0	37	18	41	19	36
Klimaat	26	18	69	2	19	17	63	8	76	7	64	10	5	8	17
Veiligheid	17	31	5	32	20	19	5	9	8	0	2	23	7	19	15
Economie	15	34	19	10	12	0	7	24	5	33	15	10	14	12	14
Normen en waarden	11	11	1	13	29	9	4	7	8	11	4	29	3	13	13
Onderwijs	10	9	26	3	11	10	11	8	9	42	9	12	4	12	6
Werk-gelegenheid	6	11	6	5	5	6	4	4	2	43	5	0	6	8	4
Inspraak en democratie	6	2	4	7	0	3	2	35	1	0	5	3	4	10	10
Natuur	6	3	10	1	1	4	12	0	46	12	7	2	0	4	3
Bestuurs-cultuur	6	4	13	3	8	4	9	9	2	13	2	6	4	4	14
Polarisatie	5	6	7	0	7	3	9	0	1	0	14	0	14	4	4
Defensie	5	8	8	3	2	0	3	0	0	3	4	7	0	3	6
Landbouw	4	3	2	3	12	1	2	9	10	39	3	9	4	30	2
Oorlog Israël/Palest.	4	0	0	2	0	5	2	6	0	0	4	6	55	1	1
Leefbaarheid wijken	3	1	2	9	7	8	3	0	3	3	0	0	2	5	3
Ethische zaken	3	2	3	0	3	1	3	3	1	0	5	38	0	1	0
Europese Unie	3	3	5	8	5	0	3	11	0	0	26	2	2	2	0
Discriminatie	3	0	1	1	4	3	3	1	3	4	7	0	29	1	1
Dreiging terrorisme	3	3	1	11	4	3	1	1	3	3	0	2	0	0	2
Oorlog Oekraïne	2	3	3	1	3	5	2	14	3	7	2	0	4	3	1
Anders	1	1	2	2	2	0	1	4	4	3	2	0	0	1	1
Weet ik niet	3	2	0	1	2	0	1	0	2	5	2	3	8	0	2

*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50).

Bron: I&O Research, 25 oktober 2023

4 Leiders

4.1 Bekendheid

De bekendheid van de meeste lijsttrekkers is niet veranderd. Henri Bontenbal is iets bekender geworden. Zes op tien (60%) weten nu wie hij is, zes procentpunt meer dan op 24 oktober. Ook de bekendheid van Mirjam Bikker neemt toe (van 42 naar 48%).

Tabel 4.1: Welke van onderstaande politici kent u?

Basis: gehele steekproef (n = 2.190)

	Mei 2023	Juli 2023	Augustus 2023	11 sep 2023	25 sep 2023	9 okt 2023	24 okt 2023	7 nov 2023
Geert Wilders	94%	95%	95%	94%	94%	94%	94%	93%
Thierry Baudet	91%	*	92%	92%	91%	91%	90%	90%
Caroline van der Plas	86%	89%	88%	90%	91%	89%	88%	88%
Pieter Omtzigt	86%	83%	90%	91%	91%	89%	89%	88%
Rob Jetten	*	85%	84%	85%	85%	85%	84%	84%
Frans Timmermans	*	79%	84%	85%	84%	83%	84%	83%
Lilian Marijnissen	82%	*	83%	84%	84%	83%	82%	81%
Dilan Yesilgöz	*	75%	77%	78%	78%	77%	79%	81%
Esther Ouwehand	51%	*	55%	58%	74%	71%	69%	69%
Joost Eerdmans	61%	*	63%	66%	66%	63%	64%	65%
Henri Bontenbal	*	10%	48%	53%	56%	54%	54%	60%
Mirjam Bikker	22%	*	36%	41%	43%	43%	42%	48%
Laurens Dassen	36%	*	40%	44%	45%	43%	43%	45%

Bron: I&O Research, 7 november

4.2 Waardering

Pieter Omtzigt is nog steeds veruit de meest populaire politicus. Hij krijgt nu gemiddeld een 7,0 van de kiezers. In augustus werd hij nog duidelijk beter gewaardeerd (7,6).

Ook de andere lijsttrekkers van de grote partijen hebben sinds de zomer een kleine daling meegemaakt (Yesilgöz van 6,4 naar 6,0; Timmermans van 5,3 naar 4,9).

Tabel 4.2: Hoe waardeert u deze politicus op een schaal van 1 tot 10?

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent

	sept '21	sept '22	jan. '23*	mei '23	aug '23	11 sept '23	25 sept '23	9 okt '23	24 okt '23	7 nov '23
Pieter Omtzigt	7,0	7,0	*	7,3	7,6	7,5	7,3	7,3	7,2	7,0
Dilan Yesilgöz	*	*	6,3	*	6,4	6,4	6,2	6,2	6,0	6,0
Caroline vd Plas	5,4	5,8	*	6,0	6,0	6,0	5,6	5,6	5,5	5,1
Lilian Marijnissen	5,5	5,4	*	5,4	5,7	5,6	5,4	5,3	5,2	5,3
Mirjam Bikker	*	*	*	5,4	5,5	5,3	5,3	5,2	5,0	5,1
Laurens Dassen	6,0	5,3	*	5,4	5,6	5,4	5,1	5,2	5,0	5,0
Henri Bontenbal	*	*	*	*	5,2	5,0	5,0	5,1	5,0	5,2
Frans Timmermans	*	*	*	*	5,3	5,0	4,8	4,7	4,8	4,9
Geert Wilders	4,1	4,2	*	4,2	4,6	4,8	4,8	4,8	4,7	4,7
Rob Jetten	*	*	4,9	*	4,9	4,9	4,6	4,6	4,4	4,7
Esther Ouwehand	5,3	5,0	*	5,2	5,4	5,3	4,5	4,6	4,4	4,6
Joost Eerdmans	4,7	4,8	*	4,7	4,7	4,4	4,1	4,3	4,0	4,1
Thierry Baudet	2,5	2,4	*	2,2	2,3	2,3	2,1	2,2	2,1	2,3

*Jetten en Yesilgöz werden hier gewaardeerd in hun rol van minister, daarna als lijsttrekker van hun partijen.

Bron: I&O Research, 7 november 2023

5 Vertrouwen

5.1 Een op drie heeft vertrouwen in overheid

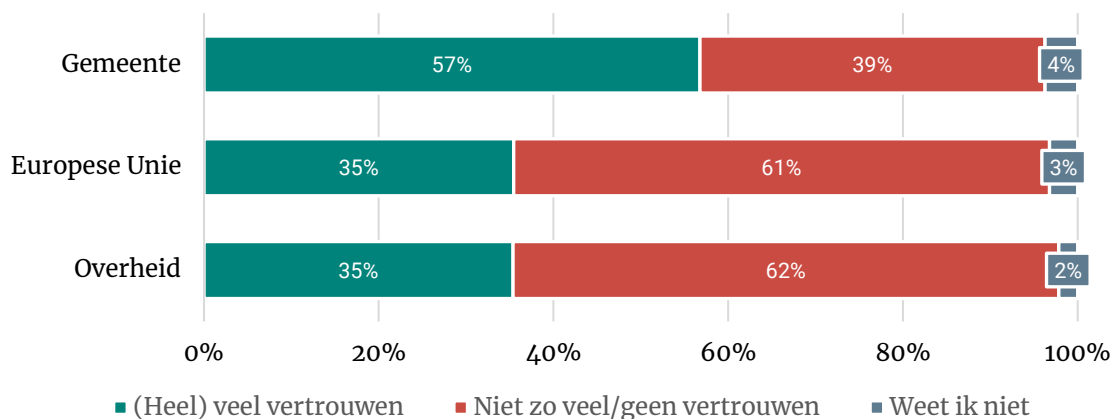
Ruim een derde van de Nederlandse kiezers (35%) heeft tamelijk of heel veel vertrouwen in de 'Nederlandse overheid als geheel', 65 procent heeft dat niet. Daarmee blijft het vertrouwen in de overheid sinds de verkiezingen van 2021 consistent op een laag niveau.

Meeste vertrouwen in de gemeente

Net zoveel Nederlanders hebben vertrouwen in de Europese Unie als in de landelijke overheid (35%). De eigen gemeente krijgt – net als in de voorgaande maanden – beduidend meer vertrouwen, van bijna zes op de tien Nederlanders.

Figuur 5.1: Hoeveel vertrouwen heeft u in de volgende instellingen of personen?

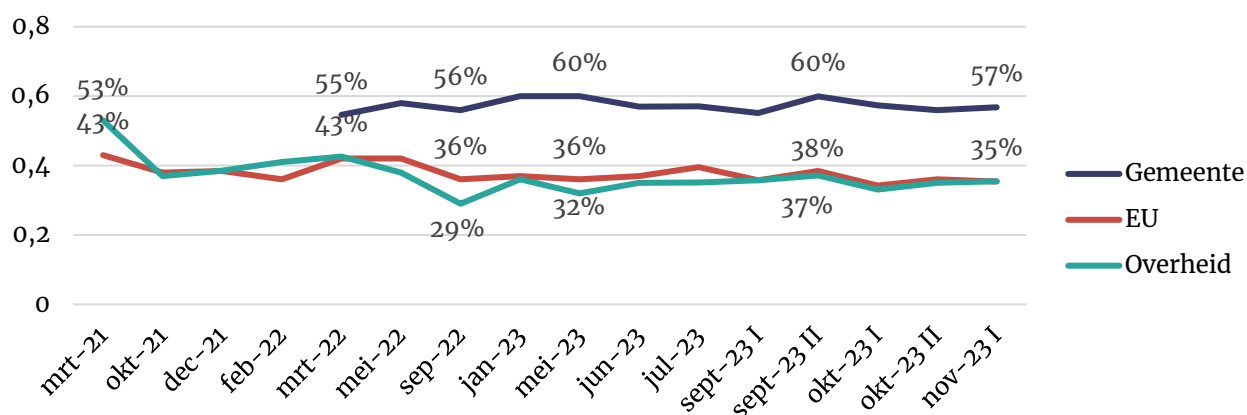
Basis: halve steekproef (at random toegewezen: split-run, n = 1.090)



Bron: I&O Research, 8 november 2023

Figuur 5.2: Hoeveel vertrouwen heeft u in de volgende instellingen of personen?

Getoond in figuur: percentage heel veel en tamelijk veel vertrouwen.
Basis: halve steekproef (at random toegewezen: split-run, n = 1.090)



Bron: I&O Research, 8 november 2023

6 Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van maandagochtend 6 november tot dinsdagochtend 7 november. In totaal werkten 2.190 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. 102 respondenten met een niet-westerse achtergrond deden mee via Panelclix.

Het onderzoek werd uitgevoerd in samenwerking met Khalid & Sophie.

Rolling panel

In de politieke peilingen in aanloop naar de verkiezingen maken we gebruik van een zogeheten rolling panel. Dit houdt in dat een deel van de respondenten die deelnamen aan de vorige peiling, ook voor de nieuwe peiling wordt uitgenodigd. Op die manier kunnen we scherp meten welke kiezersstromen plaatsvinden en welke redenen kiezers hebben om van partijvoorkeur te veranderen. Aan deze peiling namen 1.100 respondenten deel die ook deelnamen aan de peiling van eind oktober.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=2.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

I&O Research

I&O Research is het grootste onderzoeksbureau voor overheid en non-profit (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2022). Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties.

I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001-, ISO 20252-, ISO 27001-, ISO 27701- en NEN-5710 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 20252-Annex A gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.



I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
T (053) 200 52 00
E info@ioresearch.nl
KVK-nummer 08198802

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
T (020) 308 48 00
E info@ioresearch.nl